

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Βενετία ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ, Ελένη ΧΟΝΤΟΛΙΔΟΥ

τυπωθήτω
ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ
ΑΘΗΝΑ 1999

Τα Ποιήματα της Βροχής: μία απόπειρα παρουσίασης της ποίησης στο Νηπιαγωγείο

Αγγελική ΓΙΑΝΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

Αντίθετα με ό,τι συμβαίνει με τα πεζά λογοτεχνικά κείμενα που αποτελούν συνηθισμένο ανάγνωσμα στο Νηπιαγωγείο, η ποίηση, ακόμη και στις περιπτώσεις που δεν έχει πλήρως εξοριστεί από τη σχολική τάξη¹, καλύπτει ένα ελαχιστότατο, και σαφώς περιθωριακό, μέρος του ωρολόγιου προγράμματος. Η μορφή του ποιήματος, οι λέξεις που το συνθέτουν – ακόμη και οι πιο κοινές φαίνεται να καυχώνται για τη μοναδικότητά τους – η συχνή παραβίαση των επιλεκτικών κανόνων της γλώσσας, συντελούν στη δημιουργία ενός κλίματος δέους απέναντί του, που φθάνει μέχρι και τον αποκλεισμό του από τη σχολική αίθουσα.

Μια πρόχειρη έρευνά μας σε Νηπιαγωγεία της Αθήνας και της Ρόδου έδειξε ότι οι νηπιαγωγοί αποφεύγουν ή παραμελούν να παρουσιάσουν ποιήματα μέσα στην τάξη. Και ενώ ιστορίες ακούγονται συχνά, τα νήπια έρχονται σε επαφή με έμμετρα έργα συνήθως μέσα από τα παιδικά τραγουδάκια, που διεκδικούν ένα σοβαρό μερίδιο του σχολικού προγράμματος. Δυστυχώς, ποιήματα απασχολούν την τάξη κυρίως σε εθνικές εορτές και επετείους, όταν τα παιδιά απαγγέλλουν στροφές από μεγαλύτερα ποιήματα, τα οποία συνήθως δεν διακρίνονται για την αισθητική τους ποιότητα. Εκείνο που ενδιαφέρει είναι η σχέση του περιεχομένου τους με τη γιορτή, και η ενασχόληση των μαθητών μαζί τους εξαντλείται στην απομνημόνευση και την απαγγελία τους. Είναι μάλλον αμφίβολο αν τα νήπια καταλαβαίνουν τι λένε και γιατί το λένε.

1. Τον τελευταίο καιρό η θεματική «ποίηση στο σχολείο» συγκεντρώνει το ενδιαφέρον αρκετών μελετητών. Γ' αυτό και τα σχετικά θεωρητικά βιβλία πληθαίνουν χρόνο με το χρόνο στην ελληνική αγορά. Από τους πρώτους που ασχολήθηκαν με το θέμα η Μιράσγεξη (1978). Πιο πρόσφατα τα βιβλία Σπανός (1995), Αναγνωστόπουλος (1995), Στεφανίδης και Τσακρής (1995), Κουκουλομάτης (1993), Ακριτόπουλος (1993), Σουλιώτης (1993), Σακελλαρίου (1989). Ειδικά για το Νηπιαγωγείο βλ.: Τσιλιμένη (1994), Κουλουμπή-Παπαετροπούλου (1988), Παπανικολάου και Τσιλιμένη (1988).

Όμως, η θέση του ποιήματος στο Νηπιαγωγείο θα μπορούσε να ήταν διαφορετική. Τα νήπια πραγματικά αγαπούν το ρυθμό, την ομοιοκαταληξία, και χαίρονται όταν ακούν ποιήματα. Άλλωστε η σχέση ανάμεσα στο παιδί προσχολικής ηλικίας και την ποίηση είναι σαφής και γνωστή (Καρακίτσιος 1996, Κουλουμπή-Παπαπετροπούλου 1988). Όπως ακριβώς ο ποιητής βλέπει τα ίδια πράγματα με εμάς αλλά με μια διαφορετική, εντελώς νέα ματιά, έτσι και τα μικρά παιδιά νιώθουν ανάλογη έκπληξη και παρόμοιο θαυμασμό μπρος σε έναν πρωταντίκρυστο νέο κόσμο. Ποιητές και παιδιά παρατηρούν, καταγράφουν και χαίρονται την κάθε λεπτομέρεια της πραγματικότητας που ανοίγεται εμπρός τους. Ακόμη, ο παιδικός ανιμισμός δίνει μια ατέλειωτη σειρά από ποιητικές προσωποποιήσεις και η παιδική γλώσσα βρῖθι από ποιητικές προτάσεις: «Το δέντρο θύμωσε με τη βροχή και κουνάει τα χέρια του»², για τη γυμνή από φύλλα μυγδαλιά της αυλής που χτυπιέται από τον αέρα, ή «όταν βρέχει, τα αγγελάκια κάνουν μπάνιο». Άλλες φορές πάλι υποβάλλουν ερωτήσεις άκρως ποιητικές: «Πού πάνε τα τραγούδια όταν σταματήσουν;» ή «Ποιος μουτζουρώνει τον ουρανό τη νύχτα;».

Δεδομένης της αγάπης του παιδιού για την ποίηση, ποιήματα θα μπορούσαν να παρουσιάζονται στο Νηπιαγωγείο πολύ συχνότερα. Εκτός από τις προγραμματισμένες δραστηριότητες ενσασχόλησης με την ποίηση, καλό είναι να ακούγονται ποιήματα με κάθε ευκαιρία. Οι Χρωματιστές ιστορίες της Παμπούδη, για παράδειγμα, ή *Η Μηλιά* της Χορτιάτη δεν χρειάζονται ιδιαίτερη εισαγωγή, αφού μια ζωγραφική δραστηριότητα ή η θέα του οπωροφόρου δέντρου αποτελούν μοναδικές στιγμές για να δοθούν τα αντίστοιχα ποιήματα. Φθάνει να επιλέγονται κάθε φορά τα ωραιότερα και τα καταλληλότερα απ' αυτά.

Επειδή το θέμα της επιλογής ποιημάτων³ είναι ένα από εκείνα που συνήθως βασανίζουν τη νηπιαγωγό, ανάμεσα στα άλλα, ιδιαίτερη βαρύτητα πρέπει να δοθεί στα ακόλουθα κριτήρια:

- Η *αισθητική ποιότητα*. Πρώτο και κύριο κριτήριο παραμένει η αισθητική ποιότητα του ποιήματος. Δυστυχώς, η αγορά είναι γεμάτη από υποπροϊόντα του είδους, αφού μια σειρά από στιχουργήματα με ομοιοκαταληξία και πλήθος υποκοριστικών θεωρούνται ποιήματα για παιδιά. Βιβλία με κακή εικονογράφηση, με «ποιηματάκια» στα οποία εικονογράφος και ποιητής δεν αποκαλύπτουν την ταυτότητά τους, βρίσκουμε όχι μόνο στα βιβλιοπωλεία, αλλά και στις διδλυθῆκες πολλών Νηπιαγωγείων.
- Οι *προσωπικές επιλογές του διδάσκοντος*. Αν η νηπιαγωγός θεωρεί ότι κάποιο ποίημα, ανεξάρτητα από το ποιος το έχει συνθέσει, είναι ανιαρό, βαρετό, παιδαριώδες, είναι καλύτερα να αποφύγει να το παρουσιάσει στην τάξη. Ό,τι δεν

2. Οι απαντήσεις των παιδιών προέρχονται από το προσωπικό μας αρχείο.

3. Για το θέμα της επιλογής λογοτεχνικών βιβλίων για παιδιά βλ. Αποστολίδου 1997.

εκτιμούμε είναι προτιμότερο να το αποσιωπούμε, ακόμη και αν όλοι και όλα μās δεβαιώνουν πως είναι κατάλληλο για παιδιά. Σε αντίθετη περίπτωση, το αλάνθαστο παιδικό ένστικτο θα νιώσει τη δυσφορία μας και είναι πιθανόν να προδεί σε ανεπίτρεπτες γενικεύσεις όπως «τα ποιήματα δεν είναι τόσο σπουδαία, ώστε να αρέσουν και στους μεγάλους». Μάλιστα ο Dunning (1966: 12-14) απαριθμώντας τις αρχές διδασκαλίας της ποίησης ορίζει ως πρώτη: «Ο ίδιος ο δάσκαλος να είναι αναγνώστης και λάτρης της ποίησης, αλλιώς να μη διδάσκει» και ως δεύτερη: «Από όλα τα ποιήματα να διδάσκει μόνο εκείνα για τα οποία έχει αληθινό ενθουσιασμό». Τις ευαισθησίες του διδάσκοντος θεώρησε σημαντικές και ο Τέλλος Άγρας (1928: 10446) που έφθασε μέχρι το σημείο να προτείνει ότι η λογοτεχνία οφείλει να διδάσκει στα σχολεία αποκλειστικά και μόνο από λογοτέχνες.

- Η *γλώσσα*. Στα ποιήματα για μικρά παιδιά συνήθως υπερέχει ο ήχος σε σχέση με το νόημα. Από τα πρώτα νανουρίσματα και τα ταχταρίσματα, τα λαχίσματα και τα ακατανόητα ποιήματα (nonsense poems), ο ήχος καθορίζει τη συνείρεση των λέξεων (Μερακλής 1990: 12:17).

Υπάρχει όμως και μια άλλη κατηγορία ποιημάτων, όπως για παράδειγμα το λαϊκό παιδικό, που:

«χτίζεται πάνω στο ρήμα και το ουσιαστικό και όχι πάνω στη χρήση των επιθέτων. Κυριαρχεί η στέρεη λογική της πραγματικότητας και όχι η φανταχτερή επιφάνεια των επιθέτων. Είναι αξιοσημείωτο πόσο η γλώσσα του παιδιού προσχολικής ηλικίας, μοιάζει με τη γλώσσα των λαϊκών παιδικών τραγουδιών» (Καρακίτσιος 1995: 38).

- Οι *εικόνες*. Επειδή, όπως υποστηρίζει ο Chukovsky (1971), τα νήπια σκέπτονται με εικόνες, γι' αυτό και αγαπούν τα ποιήματα που ζωντανεύουν μπρος στα μάτια τους έντονες εικόνες. Στροφές που κλείνουν μέσα τους μια εικόνα, σίχοι που μπορούν να ολοκληρώσουν την περιγραφή μιας σκηνῆς γοητεύουν τα μικρά παιδιά.
- Ο *ρυθμός*. Ο ρυθμός ενθουσιάζει τα παιδιά όλων των ηλικιών αφού από μωρά ακόμη, πριν καν αρχίσουν να κατανοούν τη γλώσσα, χαίρονται τα νανουρίσματα, τα ταχταρίσματα και την τρυφερή μουσικότητα της μητρικής ομιλίας. Ρυθμικές κινήσεις του σώματός τους, παλαμάκια και χτυπήματα των ποδιών, ως αντίδραση στα παιδικά τραγουδάκια που ακούν, εξωτερικεύουν την αγάπη τους για το ρυθμό. Ακόμη και οι αρχικές προσπάθειες των μικρών να μιλήσουν αποτελούν ρυθμικές ασκήσεις, μια και τα βασίσματα και οι ατέλειωτες επαναλήψεις των πρώτων λέξεων δημιουργούν ευχάριστα ρυθμικά παιχνίδια. Γι' αυτό, τα ποιήματα που έχουν ρυθμό γοητεύουν τα μικρά παιδιά.
- Το *χιούμορ*. Τα παιδιά λατρεύουν να γελούν και κάθε αστειό ποίημα συνήθως

τυγχάνει ενθουσιώδους υποδοχής. Όμως, όπως είναι γνωστό (Κανατσούλη 1993, Τζαφειροπούλου 1991, Αφιέρωμα *Διαβάζω*), τα παιδιά δεν γελούν με τα ίδια αστεία που χαίρονται οι μεγάλοι. Τα νήπια δεν εκτιμούν ιδιαίτερα το λεκτικό χιούμορ γι' αυτό και δεν χαίρονται ποιήματα που στηρίζονται πάνω σ' αυτό. Πολλά από τα *Παιχνιδόλεξα* και *Παιχνιδόγελα* της Χορτιάτη που θα γοητεύσουν παιδιά σχολικής ηλικίας, θα αφήσουν μάλλον αδιάφορα τα νήπια. Αντίθετα, αυτά θα χαρούν περιγραφές καταστασιακού χιούμορ και θα γελάσουν με το γνωστό λίμερικ που την *Κοπέλα από το Καλαμάκι*⁴.

- *Αφηγηματικά ποιήματα*. Ποιήματα που ολοκληρώνουν μια ιστορία συνήθως ενθουσιάζουν τους μικρούς ακροατές τους. Άλλωστε ανάλογες ποιητικές συνθέσεις αιχμαλώτιζαν και το κοινό πολύ παλιότερων εποχών. Η ύπαρξη ιστορίας λειτουργεί επικουρικά στην απομνημόνευσή τους και γι' αυτό, από την αυγή των πολιτισμών, όλα τα μακροσκελή ποιητικά έργα ήταν αφηγηματικά (δες τα ομηρικά έπη ή το έπος του *Γκιλγκαμές*). Παρόμοια ποιήματα είναι κατάλληλα για δραματοποίηση.

Όμως, όποιο ποίημα και αν επιλέξει η νηπιαγωγός, θα πρέπει να το χαρίσει στα παιδιά ως δώρο ανεκτίμητο και εμπειρία μοναδική και ανεπανόληπτη. Η λογοτεχνία αποτελεί προσφορά αγάπης και «περίσσευμα καρδιάς», και αυτό θα πρέπει να τονίζεται καθόλη τη διάρκεια της ενασχόλησης μαζί της. Πριν δοθεί το ποίημα, η νηπιαγωγός καλλιεργεί ένα αίσθημα προσμονής και έκπληξης. Όταν παρουσιάζεται, η ατμόσφαιρα γίνεται εορταστική και ευχάριστη. Και όταν η όλη διαδικασία έχει πια τελειώσει, παραμένει μια αίσθηση μαγείας και νοσταλγίας.

Παρόλο που μεμονωμένα ποιήματα ενδέχεται και πρέπει να ακούγονται με διάφορες ευκαιρίες καθόλη τη διάρκεια της ημέρας, συστάδες ποιημάτων, προσεκτικά επιλεγμένα, αποτελούν το υλικό για «μαθήματα ποίησης»⁵. Ποιήματα που μοιράζονται κάποιο κοινό γνώρισμα, π.χ. το ίδιο θέμα, τον ίδιο ποιητή ή τα ίδια χαρακτηριστικά, όπως έλλειψη ομοιοκαταληξίας, διαβάζονται ή απαγγέλλονται στα νήπια.

Τα *Ποιήματα της Βροχής* αποτελούν μια απόπειρα παρουσίασης και ανάλυσης ποιημάτων καθώς και μία ευκαιρία για δημιουργική ενασχόληση στο Νηπιαγωγείο. Στην επιλογή των *Ποιημάτων της Βροχής*⁶ ιδιαίτερη φροντίδα κατεβλή-

4. «Ήτανε μια κοπέλα απ' το Καλαμάκι/ που ψάρευε αχινοὺς με ένα καμάκι./ Μα ξάφνου ένα γουρουνί/ της μπήκε στο ρουθούνι/ και πνίγηκε η κοπέλα απ' το Καλαμάκι».

5. Ακόμη και ο θησαυρός των μελοποιημένων ποιημάτων δεν θα πρέπει να μένει ανεκμετάλλευτος. Όταν το πάντρεμα ποίησης και μουσικής είναι επιτυχές, τα παιδιά διώνουν σημαντικές αισθητικές εμπειρίες. Για παράδειγμα η *Μάγισσα του Ελύτη* σε μουσική Μίμη Θεοδωράκη, τραγουδιμένη από τη Ν. Γιαννακοπούλου αξίζει να ακουστεί στο Νηπιαγωγείο.

6. Τα *Ποιήματα της Βροχής* ήταν: α) «Η ανοιξιάτικη βροχή» της Μ. Λοΐζου β) «Έβρεξε» του Β. Ρώτα γ) «Για πες αλεύρι» του Γ. Κρόκου δ) «Παιχνίδι με τη λάσπη» του Γ. Κυπριωτάκη ε) «Η βροχή» της Ντ. Χατζηγκολάου στ) «Ο ήλιος εστεκότανε στα σύννεφα χαμένους», λίμερικ της Λ. Αρανίτου ζ) «Νύ-

θη ώστε τα ποιήματα να καλύπτουν μια όσο το δυνατόν ευρύτερη περιοχή τάσεων, σχολών, ρευμάτων. Μαζί με τα λαϊκά παιδικά ποιηματάκια⁷, επιλέχθησαν και λίμερικ⁸, χαικού⁹, ποιήματα με ή χωρίς ομοιοκαταληξία, καθώς και ένα οπτικό ποίημα (Γιαννικοπούλου 1995, Χιδίρογλου 1983: 971-984) του Σεφέρη¹⁰. Η επιλογή των ποιημάτων είναι καθαρώς ενδεικτική, αφού υπάρχουν κι άλλα¹¹ με την ίδια θεματική που θα μπορούσαν να δοθούν στα νήπια.

Φυσικά η ιδανικότερη περίπτωση για να ακουστούν τα Ποιήματα της Βροχής είναι η ίδια η βροχή. Μια συννεφιασμένη, βροχερή μέρα, με ακόμη νωπές και νοτισμένες εμπειρίες, τα παιδιά εισάγονται φυσικά και αβίαστα στον κύκλο των Ποιημάτων της Βροχής. Όλες οι αισθήσεις, και όχι μόνο η όραση, ενεργοποιούνται για να διώσουν το φαινόμενο και το ποίημα. Η ακοή («Αφουγκραστείτε τους ήχους της βροχής»), η όσφρηση («Μυρίστε τη βροχή»), η αφή («Βγάλετε τα χεράκια έξω και πιάστε τη βροχή») ακόμη και η γεύση («Αλήθεια τη γεύση έχει μια μπόρα;») δοθούν τα παιδιά να νιώσουν καλύτερα τη βροχή και να πλουτίσουν τις εμπειρίες τους γύρω από το θέμα. Επειδή η ίδια η φύση έχει συνθέσει το οπτικό και ακουστικό σκηνικό της δραστηριότητας¹², η νηπιαγωγός δεν χρειά-

7. χτα, βροχούλα / στα κρινάκια πληθαίνουν/ τα σαλιγκάρια», χαικού η) «Βρέχει, βρέχει και χιονίζει/ κι η γαριά μου κοκκινίζει», λαϊκό θ) «Τι έχασες δυστυχισμένη», οπτικό του Γ. Σεφέρη.

8. Τα παιδικά λαϊκά τραγούδια αρέσουν σε όλα τα παιδιά. Έτσι ανεξάρτητα από την οικονομική τους κατάσταση, τον τόπο διαμονής τους ή ακόμη και την εθνικότητά τους, τα παιδιά τραγουδούν και χαίρονται τα λαϊκά παιδικά τραγούδια. Μάλιστα, η εμμονή των τραγουδιών στην επανάληψη και το γρήγορο ρυθμό, η έντονη παρουσία συνοδευτικών κινήσεων και παρόμοια θεματολογία χαρακτηρίζουν τα λαϊκά παιδικά τραγούδια, ανεξάρτητα από τη γλώσσα και τη χώρα που έχουν δημιουργηθεί και ακούγονται. Για περισσότερα βλ.: Opie και Opie 1959, Durojaiye 1977: 223-226. Αξιολογή, και κυρίως χρηστική, η συλλογή ελληνικών παιδικών τραγουδιών που έγινε από τον Αναγνωστόπουλο 1991.

9. Τώρα πια, ακόμη και στην Ελλάδα, στο είδος αποδίδεται ο σεβασμός που του αρμόζει. Και πώς θα μπορούσε να ήταν αλλιώς, όταν το τιμά με την παρουσία του ένας Σεφέρης; Τα *Ποιήματα με ζωγραφίες για μικρά παιδιά* του Σεφέρη είναι μια συλλογή από λίμερικς που έχει εικονογραφήσει ο ίδιος ο ποιητής. Αξίζει να αναφερθεί ότι πολύ πρόσφατα το λίμερικ συγκέντρωσε την προσοχή Ελλήνων μελετητών και ήδη έχουν δημοσιευθεί οι πρώτες σχετικές εργασίες. Βλ.: Καρακίτσιος 1996, Πολίτης 1994: 160-181. Διεθνώς, καλλιεργήθηκε και αγαπήθηκε κυρίως στην Αγγλία από όπου κατάγεται και ο Lear, ο πρώτος που έγραψε λίμερικς. Ακόμη, δημιουργοί του ποιητικού αναστήματος ενός Tennyson, ενός Kipling, ή ενός Stevenson, για να αναφέρουμε μόνο ορισμένους, κατέστησαν, με την αυγή του 20ού α., το λίμερικ ένα αξιοπρόσεκτο και αξιοσεβαστό ποιητικό είδος.

10. Πρόκειται για ιαπωνικό ποιητικό είδος, δείγματα του οποίου βρίσκουμε και στον 13 α. Αυστηρή ποιητική φόρμα, απαιτεί τρεις μόνο στίχους και περιορισμένο αριθμό συλλαβών, πέντε στον πρώτο και τον τρίτο, επτά στο δεύτερο στίχο. Σε αρκετά χαικού μπορούμε να διακρίνουμε δύο μέρη: στο πρώτο μια περιγραφή, μια ζωντανή εικόνα, και στο δεύτερο ένα συναίσθημα, ένα σκίτσμα που επιβεβαιώνει ή αντιβαίνει σε ό,τι το πρώτο τμήμα περιγράφει. Το κείμενο συνοδεύει μια εικόνα, η εικαστική εκδοχή της φύσης και της διάθεσης.

11. Για το οπτικό ποίημα βλ. Γιαννικοπούλου 1995, Χιδίρογλου 1983.

12. Ακόμη, παιδικά τραγούδια εμπλουτίζουν τη συλλογή, δίνοντας μια νέα διάσταση αισθητικής απόλαυσης. Βλ. για παράδειγμα το τραγούδι του Σακελλαρίδη (1995) «Η βροχή».

13. Για ιδέες που εισάγουν ομαλότερα τα παιδιά στην ανάγνωση ποιημάτων βλ.: Κατσιή-Γιζιόλου 1994, Ξανθάκου, Καίλα και Ανδρεαδάκης 1990.

ζεται ούτε σχετικές εικόνες¹³ να φέρει ούτε για τη μουσική υπόκρουση των ποιημάτων να νοιασθεί. Ο μονότονος ήχος της βροχής και τα δέντρα που στάζουν συνοδεύουν θαυμάσια την όλη διαδικασία.

Για την παρουσίαση των Ποιημάτων της Βροχής στην τάξη μπορούν να υιοθετηθούν διάφοροι τρόποι, αρκεί να υπογραμμίζουν την ιδιαιτερότητα της εμπειρίας και τη μοναδικότητα της στιγμής. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής:

- *Το δένδρο της χαράς*¹⁴. Σε έναν τοίχο της τάξης φτιάχνεται με έντονα χρώματα ένα δέντρο. Κάθε φύλλο του δένδρου αποκαλύπτει ένα ποίημα. Εκτός από τα φύλλα-ποιήματα και πουλιά-ποιήματα ενδέχεται να στολίζουν τα κλαδιά του. Το γυμνό δέντρο στην αρχή της σχολικής χρονιάς πλημμυρίζει φύλλα και πουλιά, αφού η νηπιαγωγός προσθέτει στα κλαδιά του κάθε ποίημα που ακούγεται στην τάξη.
- *Ο γλάρος με τα ποιήματα*. Ένα γλαροπούλι, απ' αυτά που βρίσκονται εύκολα στο εμπόριο, κρέμεται με σκοινί από το ταβάνι. Το πουλί φέρνει σχεδόν κάθε πρωί ένα ποίημα. Τα παιδιά ανυπομονούν να το κατεβάσουν από το στόμα του και να το ακούσουν. Τα ποιήματα των προηγούμενων ημερών φυλάσσονται σε ντοσιέ και ξαναδιαβάζονται. Παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά συχνά ζητούν να ξανακούσουν το ποίημα που τους έφερε ο γλάρος τη μέρα της γιορτής τους, όταν είχαν τα γενέθλιά τους ή όταν ξαναγύρισαν στο σχολείο μετά από πολυήμερη αρρώστια.
- *Η πόλη των ποιητών*. Μια σειρά από παράθυρα φτιαγμένα από χαρτόνι και με ανοιχτά τα πολύχρωμα παραθυρόφυλλά τους στολίζουν έναν τοίχο της αίθουσας. Κάθε φορά που η νηπιαγωγός αποφασίζει να παρουσιάσει ποιήματα, τα τοποθετεί γραμμένα σε χαρτονάκια μέσα στα τζάμια τους, ούτως ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι τα παράθυρα είναι ανοιχτά στη χώρα των ποιητών.
- *Το τραπέζι της ποίησης*. Σε μια γωνιά του Νηπιαγωγείου βρίσκεται ένα μικρό τραπέζακι. Ριγμένα πάνω του δύο, τρία αντικείμενα συναφή με το θέμα του ποιήματος — ένα μουσκεμένο ζευγάρι γάντια, ένα αδιάδροχο, μια ομπρέλα — και δίπλα το βιβλίο ή τα βιβλία με τα σχετικά ποιήματα ανοιχμένα στην κατάλληλη σελίδα. Μ' αυτόν τον τρόπο τα παιδιά έρχονται σε επαφή με ανθολογίες ποιημάτων, φυλλομετρούν συλλογές, αντιλαμβάνονται τη διαφορά ανάμεσα σε ένα βιβλίο με ιστορίες και σε ένα με ποιήματα, σχολιάζουν την εικονογράφηση.

13. Σε περίπτωση όμως που η νηπιαγωγός το θελήσει, μια σειρά από αξιόλογους πίνακες μπορούν και τις εμπειρίες των μικρών να εμπλουτίσουν, και σε θέματα τέχνης να τους ευαισθητοποιήσουν. Ενδεικτικά αναφέρονται «Η θύελλα» του Κουρμπέ, «Τοπίο με ουράνιο τόξο» του Ροϊμπενς ή και φωτογραφία της κατασκευής του Ζογγολόπουλου «Οι ομπρέλες».

14. Η ιδέα ανήκει στην Κουλουμπή-Παπαετροπούλου (1988: 101). Η ίδια ιδέα στην αγγλική διδωγραφία αναφέρεται ως *poet-tree* που αποτελεί ομόηχη φράση με τη λέξη *poetry* (Brownjohn 1989).

- *Η τυχερή βουτιά στο μαγικό κουτί*. Ένα κουτί ντυμένο με χρωματιστό χαρτί σε έντονα χρώματα γεμίζει με ποιήματα. Τα παιδιά διαλέγουν στην τύχη κάποιον και η νηπιαγωγός αναλαμβάνει να τους το διαβάσει. Έτσι καλλιεργείται ένα αίσθημα έκπληξης, και κάθε παιδί νιώθει τυχερό γι' αυτό που ανακάλυψε.
- *Όταν βρέχει ποιήματα*. Μια παραλλαγή του παραπάνω, ειδικά για το θέμα της βροχής, θα ήταν η αντικατάσταση του κουτιού με ένα αδιάδροχο ή μια ομπρέλα. Στις τσέπες ενός παλιού αδιάδροχου ή καρφίτσωμένα πάνω σε μια χαλασμένη ομπρέλα τα παιδιά ανακαλύπτουν και χαίρονται τα ποιήματα που έφερε η βροχή.
- *Το κυνήγι του θησαυρού*. Ποιήματα γραμμένα σε πολύχρωμα χαρτάκια, κρυμμένα σε διάφορες γωνίες της αίθουσας, περιμένουν τα παιδιά να τα ανακαλύψουν και να τα απολαύσουν.
- «*Το μουσκεμένο ποίημα*» αποτελεί εναλλακτική πρόταση του προηγούμενου. Ποιήματα γραμμένα σε χαρτονάκια προστατευμένα με αδιάδροχη διαφανή μεμβράνη έχουν σκορπισθεί στη νοτιομένη αυλή του σχολείου. Τα παιδιά ανακαλύπτουν τα δικά τους ποιήματα, τα καθαρίζουν και τα παραδίδουν στη νηπιαγωγό για να τα διαβάσει.
- *Ψιχαλίζει ποιήματα*. Ποιήματα γραμμένα σε χαρτονάκια σε σχήμα σταγόνας ή ομπρέλας, που ενδεχομένως έχουν κόψει τα ίδια τα παιδιά σε προηγούμενη άσκηση, κρέμονται με χρυσές κορδέλες από το ταβάνι ή βρίσκονται κολλημένα στα τζάμια. Άγραφες σταγόνες/ομπρέλες περιμένουν να γεμίσουν με τις δημιουργίες των ίδιων των νηπίων.
- *Το μπερδεμένο ποίημα*¹⁵. Αφού η νηπιαγωγός σπάσει το ποίημα σε δύο ή περισσότερα τμήματα, ανακατώνει τα κομμάτια του και ζητά από τα νήπια να τη βοηθήσουν να τα ξεμπερδέψει. Μετά από αρκετές αναγνώσεις τα παιδιά είναι σε θέση να δώσουν στο ποίημα την αληθινή του μορφή. Ενδείκνυται, τουλάχιστον στην αρχή, η επιλογή αφηγηματικών ποιημάτων. Η περίπτωση να μπερδευτούν δύο ποιήματα και να χρειασθεί να διαχωρισθούν, δεν θα πρέπει να αποκλεισθεί, αρκεί ο αριθμός των επιμέρους τμημάτων να είναι πολύ περιορισμένος και οι διαφορές, θεματικές, αισθητικές κ.λπ., ανάμεσα στα δύο, από απλώς εμφανείς έως κραυγαλέες.
- *Ξεχωρίζοντας το καλύτερο*¹⁶. Με ένα σκοινί οριοθετούμε το χώρο. Τα παιδιά με τη νηπιαγωγό κάθονται κυκλικά μέσα σ' αυτόν. Η νηπιαγωγός διαβάζει το

15. Η ιδέα προτείνεται από Carter και Lond (1991), με το όνομα «jigsaw reading». Για την παρουσίαση ποιημάτων στη σχολική τάξη βλ. ακόμη: Καλογήρου (1994: 67-78), Benton και Fox (1990).

16. Η ιδέα ανήκει στον Τζαμαριά και παρουσιάστηκε σε Συνέδριο που οργάνωσε η Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας στην Αθήνα (1993).

ποίημα αρκετές φορές. Όταν κάποιο παιδί ακούσει κάτι που του φαίνεται πραγματικά ενδιαφέρον, σηκώνεται και γυρίζοντας έξω από τον κύκλο, επαναλαμβάνει τον στίχο, τη φράση, τη λέξη που το εντυπωσίασε. Στο τέλος η νηπιαγωγός τραβά το σκοινί, σπάζοντας τον κύκλο και τα παιδιά ξεχύνονται προς κάθε κατεύθυνση ψιθυρίζοντας, φωνάζοντας, τραγουδώντας ό,τι τους άρεσε περισσότερο.

Σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης η ανάγνωση του ποιήματος συνοδεύεται από έναν αγώνα ανακάλυψης του νοήματός του και από μια αγωνία για την αποκατάσταση αυτού που πραγματικά εννοεί ο ποιητής. Η αντιμετώπιση της ποίησης ως αινίγματος —προέχει η εύρεση της μίας και μοναδικής λύσης— επηρεάζει τον τρόπο παρουσιάσής της στη σχολική πράξη. Ξεκινώντας από διάφορες προκαταλήψεις, όπως για παράδειγμα την άποψη ότι κάθε παραδοσιακό ποίημα είναι εύκολο και κάθε μοντέρνο δυσνόητο, η ανάγνωση ενός ποιήματος επιζητά την ανάλυσή του, που τις περισσότερες φορές καταστρέφει τη γοητεία του και διαστρεβλώνει το νόημά του. Άλλωστε η «λέξη ανάλυση, δανεισμένη από την τυπική λογική, τα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες, προϋποθέτει το ποιητικό κείμενο ως σύνθεμα που μπορεί και πρέπει να αναλυθεί στα συστατικά του στοιχεία» (Μαρωνίτης 1978: 148-149).

Την ποίηση δεν την αναλύουμε για να την κατανοήσουμε. Αντίθετα, τη νιώθουμε, την απολαμβάνουμε, τη βιώνουμε. Άλλωστε, πολλοί από τους διδακτικούς στόχους του Νηπιαγωγείου επιτυγχάνονται μόνο και μόνο με τη συχνή επαφή των παιδιών με την ποίηση. Για παράδειγμα, η συνειδητοποίηση της μορφής του ποιήματος και η διάκρισή του από εκείνη της ιστορίας —η αναγνώριση δηλαδή ότι πρόκειται για ποίημα ή για πεζό, έτσι καθώς το κοιτάμε και πριν ακόμη το διαβάσουμε— γίνεται εύκολα αντιληπτή από τα νήπια που έχουν την ευκαιρία να βλέπουν γραμμένα/τυπωμένα πεζά και έμμετρα λογοτεχνικά έργα. Κοιτώντας τη σελίδα, το χώρο που καταλαμβάνουν οι γραμμές, το ποίημα ξεχωρίζει σχεδόν αμέσως. Βέβαια η έννοια της διάταξης του ποιήματος στο χαρτί, τα μεγάλα περιθώρια, οι στίχοι που δεν ενδιαφέρονται να καλύψουν όλο το χώρο που τους προσφέρεται έχουν τη δική τους σημασία στην προσέγγιση του ποιήματος. Αξίζει να αναφέρουμε —σε ελεύθερη απόδοση, δεν θα τολμούσα να πω μετάφραση— την άποψη των Benton και Fox για το χώρο που «σπαταλά» το ποίημα στη σελίδα:

«Είναι ο χώρος που εμείς ως αναγνώστες γεμίζουμε νοητικά. Όπως όταν κοιτάμε ένα γλυπτό και χρειάζεται να γυρνάμε γύρω του για να δούμε κάθε του πλευρά, κάθε του σημείο, και αυτό που βλέπουμε εξαρτάται από τη γωνία που το παρατηρούμε, έτσι και σε ένα ποίημα δίνουμε νοήματα ανάλογα με την οπτική γωνία που το κοιτάμε, αφού ο άσπρος χώρος του χαρτιού διευκολύνει την κίνησή μας γύρω του και μέσα του. Παρόλο που το ποίημα δεν μπορεί να διεκδικήσει τον τρισδιάστατο χώρο, σε σύγκριση με

την ορθογώνια ομοιομορφία του πεζού κειμένου, το διαδιάστατο σχήμα του παραχωρεί πολύ μεγαλύτερη ελευθερία προσέγγισης» (Benton και Fox 1987: 262-263).

Ακόμη και τις διαφορές ανάμεσα σε διαφορετικά είδη ποιημάτων μπορούν να ανακαλύψουν τα νήπια, αν παρακινήθούν να συγκρίνουν ποιήματα μεταξύ τους. Το χαϊκού και το οπτικό ποίημα, για παράδειγμα, αποκαλύπτουν εύκολα τις ιδιαιτερότητές τους σ' όποιον αποφασίσει να τα παρατηρήσει. Ανάμεσα στις απαραίτητες γνώσεις που καλό θα ήταν να αποκτήσουν τα νήπια, και κατακτώνται με την επαφή τους με ποιήματα, είναι και η συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι όλα τα ποιήματα δεν έχουν ομοιοκαταληξία. Το αντίθετο, δηλαδή καθετί με ομοιοκαταληξία δεν προδίδεται απαραίτητα σε ποίημα, αποτελεί κατοπινότερη γνώση που, όπως φαίνεται από την εκδοτική αγορά —συνήθως φθηνές εκδόσεις στις οποίες δεν αναφέρεται ο δημιουργός— αγνοούν ακόμη κι εκείνοι στους οποίους λιγότερο επιτρέπεται.

Παρόλο που η απλή ακρόαση δίνει την ευκαιρία στα παιδιά να αποκτήσουν αρκετές γνώσεις για την ποίηση, κανένας δεν υποστηρίζει ότι η ενασχόληση με το ποίημα οφείλει να σταματά σ' αυτήν. Όπως συμβαίνει και σε μας, τα παιδιά θέλουν να μιλήσουν για ό,τι αγαπούν και ευχαριστιούνται. Ένα ποίημα που τα εντυπωσίασε και τα άγγιξε επιθυμούν να το συζητήσουν και να το σχολιάσουν. Ακόμη, συχνά ρωτούν για μια λέξη που δεν γνωρίζουν, μια στροφή που δεν καταλαβαίνουν, ή μια πρόταση που διαφωνούν. Τα παιδιά έχουν ανάγκη να εκφράσουν τα συναισθήματά τους. Επιμένουν να τους δοθεί η ευκαιρία να πουν, με βάση το ποίημα, πώς νιώθουν όταν δρέχει, τι φοβούνται, τι τους αρέσει, τι αντιπαθούν.

Η ενασχόληση με το ποίημα μπορεί να περιλαμβάνει μια σειρά από δραστηριότητες που κινούνται από την απλή απομνημόνευσή του μέχρι τη δημιουργική παρέμβαση των παιδιών. Η απομνημόνευση των ποιημάτων δεν θεωρείται απαραίτητη. Όμως, όπως όλες οι νηπιαγωγοί διαπιστώνουν, κατά τη διάρκεια της χρονιάς πολλά νήπια μαθαίνουν ποιήματα, ακόμη και χωρίς κανείς να τους το ζητήσει. Εξαρτάται και από τα ίδια τα ποιήματα. Έτσι, λαϊκά παιδικά ποιήματα με έντονες επαναλήψεις, ομοιοκαταληξία, ρυθμό, είναι περισσότερο ευκολομνημόνευτα από ένα ποίημα του Σινόπουλου, για παράδειγμα. Γενικά, η επανειλημμένη ακρόαση του ίδιου ποιήματος, τις περισσότερες φορές, καταλήγει στην εκμάθησή του από τα νήπια. Γι' αυτό, αν η νηπιαγωγός θελήσει να απομνημονεύσουν τα παιδιά κάποιο ποίημα¹⁷, θα το επιτύχει αν προσπαθήσει να προκαλέσει την

17. Για παράδειγμα παιδικά λαϊκά στιχουργήματα που έχουν ως κύριο στόχο να λειτουργήσουν ως μνημονικές πρακτικές έχουν νόημα μόνο αν τα παιδιά τα γνωρίζουν απέξω. Δείγμα τέτοιου ποιήματος: «Μεγάλη Δευτέρα, ο Χριστός στη μαχαίρα / Μεγάλη Τρίτη, ο Χριστός εκρήθη», που αποσκοπεί στην υ-

πολλαπλή ακρόασή του, χρησιμοποιώντας το για μια σειρά από παιγνίδια απαγγελίας. Έτσι μπορεί να ζητήσει από τα νήπια να υιοθετήσουν ποικίλους τρόπους απαγγελίας¹⁸ που να διαφέρουν στην ένταση, σιγά-δυνατά, στο ρυθμό, γρήγορα-αργά, ή στο ύψος, θυμωμένα, λυπημένα, κουρασμένα, χαρούμενα. Ακόμη, ενδέχεται να εφαρμοσθεί η εναλλαγή απαγγελίας με σόλο παιδιού και μιας ομάδας παιδιών. Οπωσδήποτε, η δημιουργία της φωνοθήκης της τάξης, όπου εκτός από τα ποιήματα που κυκλοφορούν στο εμπόριο, όταν ο ίδιος ο ποιητής διαβάζει τα έργα του, ποιήματα σε κασέτα που απαγγέλλονται από γονείς, εκπαιδευτικούς ή από τα ίδια τα παιδιά, καταλήγουν στη συχνή ακρόαση επιλεγμένων ποιημάτων και στη συνακόλουθη απομνημόνευσή τους.

Η ενεργοποίηση όλων των αισθήσεων αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη βίωση του ποιήματος από τα παιδιά. Η νηπιαγωγός καλεί τα νήπια να ψάξουν για τις εικόνες της βροχής και να κοιτάξουν έξω από το παράθυρο, προσπαθώντας να ανακαλύψουν το ποίημα. Οπτικές και ηχητικές εικόνες γεμίζουν τα μάτια και τα αυτιά των παιδιών. Αν τώρα τύχει τα *Ποιήματα της Βροχής* να ψάχνουν για ζωγράφους, δίνεται στα νήπια η δυνατότητα να σχολιάσουν εικαστικά ό,τι άκουσαν. Βιβλιάρια φτιαγμένα και εικονογραφημένα από τα ίδια τα παιδιά μπορούν εύκολα να γίνουν, αν τους δοθούν τα ποιήματα σε φωτοτυπίες. Αν μάλιστα οι σελίδες κόβονται από τα νήπια σε σχήμα σταγόνας, κι αν το εξώφυλλο ζωγραφιζόταν ανάλογα, σίγουρα δημιουργούνται θετικότερες προϋποθέσεις για πολλαπλές αναγνώσεις και απολύσεις. Τα βιβλιάρια, τα παιδιά μπορούν να τα πάρουν μαζί τους στο σπίτι και έτσι η απόλαυση της ποίησης περνά από το σχολικό στο οικογενειακό τους περιβάλλον.

Η ενασχόληση με τα *Ποιήματα της Βροχής* θα μπορούσε να περιλαμβάνει και τη δημιουργία ποιημάτων από τα νήπια¹⁹. Άλλωστε τα ίδια τα παιδιά παράγουν στίχους. Όταν πηδούν, όταν χαιρόνται, όταν ασχολούνται με κάτι, αυτοσχέδιοι στίχοι συνοδεύουν διαρκώς επαναλαμβανόμενες δραστηριότητες. Ο λόγος της συγκεκριμένης άσκησης δεν είναι να μεταμορφωθούν τα νήπια σε ποιητές, αλλά μέσα από ανάλογα παιχνίδια φαντασίας, να γίνουν επαρκέστεροι αναγνώστες της ποίησης. Τα ποιήματα των νηπίων είναι προτιμότερο να αποτελούν ομαδικές προσπάθειες που θα υποδοθούνται και από τη νηπιαγωγό. Μάλιστα θα ήταν καλύτερο, αν πριν συνθέσουν οποιοδήποτε ποίημα, εξασκηθούν σε προπαρασκευαστικές ασκήσεις που θα λειτουργήσουν ως ένα είδος «προθέρμανσης» για ποιητική δημιουργία. Ανάμεσα σε άλλες προτείνονται οι εξής:

πενθήμερη της πορείας του θεϊκού δράματος έτσι όπως εκτυλίσσεται την εβδομάδα των Παθών.

18. Χρήσιμη θεωρείται η απαγγελία-συναγγελία ιδιαίτερα για τα δειλά παιδιά. Βλ. Σοφιανού-Ροδάκη (1988: 197). Περισσότερα για παιχνίδια απαγγελίας βλ. Καρακίτσιος 1995.

19. Για τα παιδιά δημιουργούς ποιημάτων βλ.: Αργυρίδης 1989, Καλογήρου 1994, Brownjohn 1992, Hadley 1993, Harrison και Stuart-Clark 1985.

- *Ανακαλύπτω τις εικόνες της βροχής.* Με κολλημένα τα πρόσωπα στο τζάμι, τα παιδιά βρίσκουν και περιγράφουν όσες περισσότερες οπτικές και ηχητικές εικόνες μπορούν.
- *Οι μεταφορές της βροχής.* Η παιδική γλώσσα έχει να επιδείξει μερικές από τις ωραιότερες μεταφορές²⁰. Όμως εκτός απ' αυτές που αυθόρμητα παράγονται από τα ίδια τα παιδιά, η νηπιαγωγός μπορεί να τα προκαλέσει να δημιουργήσουν και άλλες, αν τα συνηθίσει να της λένε κάθε φορά με τι μοιάζει κάτι. «Με τι μοιάζουν οι σταγόνες της βροχής;». Ακόμη προτροπές του τύπου «Κλείστε τα μάτια και ακούστε τη βροχή. Ξεχάστε ότι βρέχει. Φανταστείτε ότι έχει ήλιο. Τι είναι αυτό που ακούτε;» παρακινούν τα παιδιά σε χαρούμενα παιγνίδια φαντασίας. Πρωτότυπες μεταφορές προκύπτουν ακόμη, αν παραχωρήσουμε την κυρίαρχη θέση της όρασης σε άλλες αισθήσεις: «Μύρισε το γκριζο», «Τι γεύση έχει ο συννέφιασμένος ουρανός», «Άκουσε το βρεγμένο χώμα». Τα αποτελέσματα πολλές φορές ενδέχεται να είναι εντυπωσιακά. Ακόμη, παλιά συνηθίζαμε να παίζουμε ένα παιχνίδι. Βάζαμε στο νου μας έναν κοινό γνωστό και οι άλλοι προσπαθούσαν να μαντέψουν την ταυτότητά του με ερωτήσεις του τύπου: «Αν ήταν λουλούδι ποιο θα ήταν;», «Αν ήταν τραγούδι ποιο;», κ.λπ. Σαφώς ποιητικές ερωτήσεις που αν απαντηθούν εύστοχα, κανένας δεν αμφιβάλλει για ποιον επρόκειτο. Παρόμοια παιχνίδια μπορούμε να παίξουμε και στο Νηπιαγωγείο.
- *Μαζεύω τις λέξεις της βροχής.* Τα ποιήματα φτιάχνονται με λέξεις και πριν ακόμη τα παιδιά επιχειρήσουν να δημιουργήσουν, καλό είναι να θρουν και να μαζέψουν τις λέξεις που τους χρειάζονται. Έχει προταθεί (Twist, 1993) στα παιδιά να φτιάχνουν «αστερόλεξες» (word-star), όπου το κέντρο κατέχει η λέξη που μας ενδιαφέρει, π.χ. Βροχή, και γύρω της συνωστίζονται όσες την περιγράφουν:

ψιχάλα	ψιχαλίζει
μπόρα	μουμπουνίζει
χαλάζι	αστράφτει
σταγόνα	μουσκεύει
Βροχή	
βρεγμένος	πλιτς πλατς
μούσκεμα	τακ τακ
υγρός	μπλου μπλου

20. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ τα παιδιά παράγουν πλήθος πρωτότυπων μεταφορών, εντούτοις δυσκολεύονται να κατανοήσουν μεταφορικές εκφράσεις κλισιέ των ενηλίκων, τις οποίες συνήθως εκλαμβάνουν ως κυριολεκτικές. Για παράδειγμα, για φράσεις όπως «την πάτησα», «μας καρφίασες», ή «τα πήρα», ζητούν να μάθουν ποια πάτησες, σε διαβεβαιώνουν ότι τα μαλλιά σου βρίσκονται ακόμη στο κεφάλι σου ή θέλουν διευκρινίσεις για το τι πήρες.

Παραλλαγή της «αστερόλεξης» είναι οι πίνακες λέξεων που προτείνει η Brownjohn (1982). Αναζητώντας 101 λέξεις που να εκφράζουν την έννοια «μιλάω», σε μια εργασία που κράτησε αρκετές μέρες, παιδιά του Δημοτικού πάνω σε έναν πίνακα με ζωγραφισμένο ένα ανοικτό στόμα, προσπάθησαν να καταγράψουν κάθε λεκτικό ρήμα. Στην πραγματικότητα ανακάλυψαν περισσότερα, γι' αυτό και όταν πέρασαν στις λέξεις κίνησης έθεσαν ως στόχο την καταγραφή 303 από αυτές. Σίγουρα οι στόχοι του Νηπιαγωγείου δεν θα είναι τόσο φιλόδοξοι. Όμως *Ο Πίνακας του Νερού* θα μπορούσε να αναρτηθεί και τα παιδιά να αναλάβουν να μαζέψουν τις «υγρές» λέξεις του, προτείνοντας ουσιαστικά όπως βροχή, λίμνη, ποτάμι, θάλασσα.

- *Παιχνίδια ομοιοκαταληξίας*. Τα παιδιά χαίρονται την ομοιοκαταληξία και πολλές φορές όταν ανακαλύψουν ότι ο λόγος τους τυχαία ριμάρει, αρέσκονται να επαναλαμβάνουν σε διάφορους τόνους, και τις περισσότερες φορές τραγουδιστά, τις επίμαχες φράσεις:

*Ο Γιώργος παίζει
κάτω από το τραπέζι.*

Επειδή η άσκηση δεν είναι απλή, η νηπιαγωγός μπορεί να αρχίσει με υποκοριστικά (π.χ. λέξεις σε -άκι ή -ούλα), μια και είναι ευκολότερο για τα παιδιά να θρουν λέξεις να ομοιοκαταληκτούν μ' αυτά. Ακόμη, το παιχνίδι της κουφής γιαγιάς ευαισθητοποιεί τα νήπια σε θέματα ομοιοκαταληξίας. Αρχικά η νηπιαγωγός παριστάνει τη γιαγιά, ενώ αργότερα οι ρόλοι αλλάζουν. Για παράδειγμα:

—*Κοίτα την ομπρέλα* —*Ποια κοπέλα;*
—*Γιαγιά βρέχει* —*Ποιος τρέχει;*
—*Ακούς που μουμπουνίζει* —*Ποιος ξεφωνίζει;*

Αφού τα παιδιά εξοικειωθούν με παρόμοιες ασκήσεις μπορούν να προχωρήσουν στις πρώτες ομαδικές προσπάθειες δημιουργίας ποιημάτων. Επειδή πολλοί θεωρούν σημαντικό να πληρούν τα παιδικά ποιήματα κάποιες προϋποθέσεις και να είναι «ευπαρουσίαστα», δίνουν ορισμένες συνταγές για τη σύνθεσή τους:

α) Οι δεδομένες φόρμες

Ο Andrews (1991: 92), δανειζόμενος όρο του Bruner, ονομάζει την υιοθέτηση παρόμοιων τακτικών από το δάσκαλο «scaffolding». Με άλλα λόγια, η βοήθεια που προσφέρει η φόρμα λειτουργεί ως ένα είδος προστατευτικής σκαλωσιάς που θα υποστηρίξει τις πρώτες ποιητικές προσπάθειες των μικρών. Ορισμένες απ' αυτές είναι οι εξής:

- Κάθε στίχος αρχίζει με τη φράση: «Θα ήθελα...»... (Twist 1993).
- Χρησιμοποιείται εναλλάξ ως αρχή στίχων: «Πιο μικρός / τώρα όμως...» ή «Αν ήμουν / θα...» (Twist 1993).

- Υιοθετείται η φόρμα «Βροχή είναι χ που κάνει ψ είναι χ' που κάνει ψ'». Αν αντικαταστήσουμε τα χ, ψ, χ' και ψ' με τις εικόνες που μάζεψαν τα νήπια ή με τις μεταφορές που τους ζητήθηκαν (με τι μοιάζει αυτό που ακούτε) το ποίημα που προκύπτει είναι το εξής:

*Βροχή είναι ένα λουλούδι
που χάλασε,
μια λακούβα γεμάτη νερό
που την πατάμε.
Βροχή είναι το κόκκινο αυτοκίνητο
που πιτσιλά
και μια ομπρέλα
που αφήσαμε ανοιχτή δίπλα στην πόρτα
Βροχή είναι ένα μεγάλο ρολόι
που φανάζει δυνατά
και μια χορεύτρια
που τρέχει
Βροχή είναι ένα παιδί
που όλο μιλάει
και ένα τρένο
που πάει μακριά.*

β) Η τυχερή βουτιά

Τα παιδιά τυχαία διαλέγουν στίχους απ' όλα τα Ποιήματα της Βροχής και φτιάχνουν το δικό τους ποίημα.

—*Σύννεφο, για πες αλεύρι
Καλώς το μαστορόπουλο,
(που) κρύωνε πάρα πολύ κι ήταν συναχωμένο
μπλου μπλα μπλου μπλου
Βρέχει, βρέχει και χιονίζει.*

γ) Τα παράλογα ποιήματα

Αφού η νηπιαγωγός ζητήσει από τα παιδιά να της πουν τι κάνουμε σε περιπτώσεις βροχής και ζέστης μπερδεύει τις απαντήσεις.

<i>Όταν βρέχει φοράμε τα μαγιό μας και τα σχολεία κλείνουν Όταν βρέχει παίζουμε όλη μέρα και βγάζουμε τα ρούχα μας</i>	<i>Όταν κάνει ζέστη μένουμε μέσα στο σπίτι και η αυλή γεμίζει νερά Όταν κάνει ζέστη ανοίγουμε τις ομπρέλες και δροχόμαστε</i>
--	---

Παρόμοια ποιήματα διασκεδάζουν τα παιδιά, που έχοντας συνειδητοποιήσει πλήρως ορισμένες καταστάσεις, τολμούν να παίξουν και να γελάσουν μαζί τους. Έτσι όταν διαχωρίσουν το χειμώνα από το καλοκαίρι και αποδώσουν στην κάθε εποχή τα αρμόζοντα καιρικά φαινόμενα και τις συνηθισμένες ασχολίες, το αναποδογυρισμά τους, τους φαίνεται ιδιαίτερα διασκεδαστικό²¹.

δ) Μίμηση γνωστού ποιήματος

Τα παιδιά απαριθμούν τους φόβους τους και η νηπιαγωγός, στο γνωστό ποίημα της *Ανοιξιάτικης βροχής*, αντικαθιστά τα λόγια της ποιήτριας με προτάσεις των παιδιών.

*Δε σε φοβάμαι πια βροχή
Το πολύ-πολύ να λερώσω τα καλά μου τα παπούτσια
και να πάω στο κρεβάτι της μαμάς μου
να κοιμηθώ μαζί της.
Δε σε φοβάμαι πια βροχή
Το πολύ-πολύ να βρέξω το μπουφάν μου
και να μείνω μέσα
να δω τηλεόραση.*

Όποια όμως και να είναι τα ποιήματα των παιδιών η νηπιαγωγός οφείλει να τα περιβάλλει με τον ίδιο σεβασμό που δείχνει και για τα ποιήματα των ποιητών. Αν τα *Ποιήματα της Βροχής* βρίσκονται αναρτημένα σε κάποιον πίνακα, οι παιδικές δημιουργίες θα καταλάβουν το χώρο ακριβώς δίπλα τους. Αν συμβεί κάτι τέτοιο το αίσθημα αυτοπεποίθησης των παιδιών τονώνεται, εδραιώνεται μια θετική σχέση των παιδιών με την ποίηση και υποδοθούν η απόκτηση (προ)αναγνωστικών εμπειριών. Η σταθερότητα του γραπτού λόγου ή η αντιστοιχία προφορικού και γραπτού λόγου είναι από τα πρώτα πράγματα που αντιλαμβάνονται τα παιδιά, όταν βλέπουν να μεταφέρονται στο χαρτί τα λεγόμενά τους.

Ακόμη μια σειρά από παιχνίδια θα μπορούσαν να ξεκινήσουν με βάση τα ποιήματα. Προτείνουμε:

- *Οι δικές σου ερωτήσεις.* Η νηπιαγωγός ή κάποιο παιδί κρατά στο χέρι του, ή στο νου του, ένα ποίημα, ενώ τα υπόλοιπα προσπαθούν να ανακαλύψουν ποιο είναι αυτό. Ερωτήσεις για το θέμα, τον ποιητή, το λεξιλόγιο, τα αισθητικά χαρακτηριστικά του ποιήματος ευαισθητοποιούν τα νήπια σε θέματα λογοτεχνίας, ενώ συγχρόνως τα κάνουν να περνούν ευχάριστα.
- *Να βρούμε τον παρείσακτο.* Ανάμεσα στα *Ποιήματα της Βροχής*, ένα ποίημα

21. Στην ίδια λογική στηρίζεται και το γνωστό παιδικό τραγούδι «Στραβός δελόνα γύρευε». Το τραγούδι προκαλεί το γέλιο μόνο στα παιδιά που γνωρίζουν ότι ο τυφλός δε βλέπει, ο κουφός δεν ακούει και ο κόκορας δεν γεννά και δη κολοκίθια.

για το καλοκαίρι αποτελεί πρόκληση για τα νήπια που καλούνται να υποδείξουν αυτό που δεν ταιριάζει. Εννοείται ότι με πιο ώριμο ακροατήριο ο παρείσακτος μπορεί να προσδιορισθεί και με αισθητικά κριτήρια, π.χ. ανάμεσα σε λαϊκά ποιήματα ένα μοντέρνο.

- *Λογοτεχνικοί διαγωνισμοί.* Ανάμεσα στα ποιήματα που ακούγονται σε μια χρονική περίοδο (βδομάδα, μέρα, μήνας), τα νήπια ψηφίζουν για να αναδείξουν το καλύτερο. Πολλές ενδιαφέρουσες συζητήσεις ανάδουν με την ευκαιρία.
- *Τα παιδιά ανακαλύπτουν ποιήματα.* Με δεδομένο κάποιο κριτήριο τα παιδιά αναλαμβάνουν να βρουν και να φέρουν στο σχολείο μια σειρά από ποιήματα. Σε πρώτη φάση, καλό είναι τα ποιήματα να μοιράζονται ένα κοινό θέμα. Αργότερα, ενδέχεται οι προσπάθειες να γίνουν πιο φιλόδοξες και να ζητηθούν ποιήματα κάποιου ποιητή, ή με ορισμένα χαρακτηριστικά όπως λαϊκή καταγωγή, έλλειψη ομοιοκαταληξίας, κ.λπ.
- *Βρες τις εικόνες που ταιριάζουν στο ποίημα.* Μέσα στην τάξη ή έξω απ' αυτήν, στο σχολείο ή στο σπίτι, τα νήπια ξεφυλλίζουν διβλία, φυλλομετρούν περιοδικά, κόβουν εφημερίδες, ψάχνουν κάρτες προκειμένου να βρουν την εικόνα που ταιριάζει καλύτερα στο ποίημα που άκουσαν.
- *Δημιουργία ανθολογίας.* Μπορεί η ανθολόγηση ποιημάτων να μην είναι τόσο δημιουργική δραστηριότητα όσο η σύνθεσή τους, όμως και αυτή αποτελεί μια προσπάθεια που φέρει την προσωπική σφραγίδα του δημιουργού της. Ανθολογίες με συγκεκριμένο θέμα (π.χ. ζώα), ορισμένο ποιητή ή μια συλλογή των πιο αγαπημένων ποιημάτων των παιδιών μπορούν να γίνουν και στο Νηπιαγωγείο. Ακόμη, ενδέχεται να δημιουργηθούν ανθολογίες με τα ποιήματα των ίδιων παιδιών. Μάλιστα εκπαιδευτικοί που στις τάξεις τους φτιάχθηκαν τέτοιες ανθολογίες, αποκαλύπτουν:

«Κάθε χρονιά είδαμε ότι η ανθολογία με τα ποιήματα που δημιούργησαν τα ίδια τα παιδιά αποτέλεσε το πιο δημοφιλές βιβλίο ποίησης για όλη την τάξη. Τα παιδιά ευχαριστιούνται ιδιαίτερα να διαβάζουν ποιήματα γραμμένα από παιδιά. Το περιεχόμενο, το ύφος, η αναγνωσιμότητά τους τα γοητεύουν. Το να βρίσκεις ένα ποίημα γραμμένο από κάποιον που γνωρίζεις είναι μαγικό» (Duthie και Zimet 1992: 24).

*«Απλά πράγματα όλα κι η τάξη τους
φροντισμένη απ' το χέρι σου. Μια δέσμη από
χρώματα
στο βάσο του χρόνου. Άλλωστε, τι
θαρρείς πως στο βάθος της είναι η ποίηση
αν όχι η γύρη*

των πραγμάτων του σύμπαντος; Η γύρη
σε πράξεις,
η γύρη σε οδύνη, σε φως, σε αλλαγές, σε χαρά,
σε πορεία, σε κίνηση. Η ζωή κι η ψυχή
σ' ένα αιώνιο καθρέφτισμα μέσα στο χρόνο.
Τι νομίζεις, λοιπόν κατά βάθος η ποίηση
είναι μια ανθρώπινη καρδιά φορτωμένη
όλο τον κόσμο»

N. Βρεττάκος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Άγρας, Τέλος (1929). *Νέα Εστία*, τ. 4, 1044.
Ακριτόπουλος, Α. (1993). *Η Ποίηση για Παιδιά και Νέους: έρευνα, μελέτη και διδασκαλία*. Αθήνα: Ηρόδοτος.
Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (1995). *Ποίηση και Σχολείο*. Αθήνα: Πατάκης.
Αποστολίδου, Βενετία (1997). *Κριτήρια επιλογής λογοτεχνικών βιβλίων για σχολική χρήση*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Βιβλίου.
Αργυρίδης, Μ. (1989). «Η ποιητική δημιουργία των παιδιών και η σωστή αντιμετώπιση της στο Δημοτικό Σχολείο», *Διαδρομές*, 14, 135-141.
Αφιέρωμα περ. *Διαβάζω*, 1994, τ. 336.
Παννικοπούλου, Α. (1995). «Το οπτικό ποίημα: θεωρία και σχολική πράξη», *Παρνασσός*, ΛΖ', 203-214.
Καλογήρου, Τζίνα (1994). «Τύχη, τέχνη, τόλμη: τα παιδιά ως δημιουργοί ποιημάτων», *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, 9, 114-135.
Καλογήρου, Τζίνα (1994). «Η συμβολιστική ποίηση και η διδασκαλία της», *Διαβάζω*, 333, 67-78.
Κανατσούλη, Μ. (1993). *Ο Μεγάλος Περίπατος του Γέλιου*. Αθήνα: Έκφραση.
Καρακίτσιος, Α. (1995). «Λαϊκά παιδικά τραγούδια στο νηπιαγωγείο», *Τα Εκπαιδευτικά*, 41-42, 36-46.
Καρακίτσιος, Α. (1996). *Ποίηση για Μικρά Παιδιά: το Limerick*. Θεσσαλονίκη: Προμηθεύς.
Κατοίκη-Γκίδαλου, Άντα (1994). «Η διδασκαλία της υπερρεαλιστικής ποίησης στο δημοτικό σχολείο», *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, 9, 104-113.
Κουκουλομάτης, Δημήτρης (1993). *Λογοτεχνία και Παιδαγωγική*. Αθήνα: Βιβλιονομία.
Κουλουμμή-Παπαλετροπούλου, Κ. (1988). «Η ποίηση στο νηπιαγωγείο», στο *Η Παιδική Λογοτεχνία και το Μικρό Παιδί. Εισηγήσεις στο Β' Σεμινάριο του Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου*. Αθήνα: Καστανιώτης, 85-102.

- Μαρωνίτης, Δ.Ν. (1978). «Παρανάγωση, ανάγνωση, φιλολογική ανάγνωση ενός ποιήματος», *Η Διδασκαλία της Σύγχρονης Ποίησης στη Μέση Εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκπαιδευτήρια Ζηρίδη, 147-168.
Μερακλής, Μ. (1990). «Παιδικά άσματα. Η σημασία του ήχου», *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, 5, 12-17.
Μιράσγεζη, Μαρία (1978). *Ποίηση και Διδασκαλία*. Αθήνα.
Ξανθάκου, Γ., Καϊλα, Μ. και Μ. Ανδρεαδάκης (1990). «Ποίηση και δημιουργική έκφραση των παιδιών (έρευνα)», *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, 5, 160-191.
Παπανικολάου, Ρ. και Τ. Τσιλιμένη (1988). *Ποίηση και Φαντασία σε Μικρά Παιδιά*. Θεσσαλονίκη.
Πολίτης, Δ. (1994). «Γιώργος Σεφέρης: μια “δοκιμή” στην “παιδική διάσταση” της ποίησής του», *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας*, 9, 160-181.
Σακελλαρίδη, Γ. (1995). *Τα Παιδιά Τραγουδούν*. Αθήνα: Gutenberg.
Σακελλαρίου, Χ. (1989). *Η Μοντέρνα Ποίηση και τα Προβλήματα Διδασκαλίας της*. Αθήνα: Gutenberg.
Σουλιώτης, Δ. (1993). *Αλφαριθμητικό για την Ποίηση*. Θεσσαλονίκη: Δεδούσης.
Σοφιανού-Ροδανάκη, Α. (1988). «Η ποίηση στο νηπιαγωγείο», *Διαδρομές*, 11, 197-202.
Σπανός, Γ. (1995). *Η Διδασκαλία του Ποιήματος*. Αθήνα.
Στεφανίδης, Γ. και Π. Τσακρής (1995). *Ο Λόγος των Ποιητών: η διδακτική του Ποιητικού Λόγου*. Αθήνα: Πατάκης.
Τζαφειροπούλου, Μ. (1991). «Το χιούμορ στην ελληνική παιδική λογοτεχνία», *Διαδρομές*, 23, 167-173.
Τσιλιμένη, Τ. (1994). «Ποίηση στο νηπιαγωγείο», *Διαδρομές*, 34, 144-152.
Χιδίρογλου, Α. (1983). «Πρότυπα των “Καλλιγραφημάτων” του Σεφέρη», *Εκθόλος*, 12, 971-984.

Ξενόγλωσση

- Andrews, R. (1991). *The Problem with Poetry*. Buckingham: Open University Press.
Benton, B. και G. Fox (1987). “What happens when we read poems?”, στο Lee, V.J. (ed.), *English Literature in Schools*. Philadelphia: Open University Press, 262-290.
Benton, M. και G. Fox. (1990). *Teaching Literature*. Oxford: Oxford University Press.
Brownjohn, S. (1982). *What Rhymes with ‘Secret’?*. London: Hodder και Stoughton.
Brownjohn, S. (1989). *The ability to name cats*. London: Hodder και Stoughton.
Brownjohn, S. (1992). *Teaching Children to Write Poetry*. London: Hodder and Stoughton.
Carter, R και M. N. Lond (1991). *Teaching Literature*. Essex: Longman.
Chukovsky, K. (1971). *From Two to Five / μτφρ. M. Morton*. Berkeley: University of California Press.
Dunning, S. (1966). *Teaching Literature to Adolescents: Poetry*. Illinois: Stott, Foresman and Company.
Durojaiye, S. (1977). “Children’s traditional games and rhymes in three cultures”, *Educational Research*, 19(3), 223-226.

- Duthie, Ch. και E.K. Zimet (1992). "Poetry is like directions for your imagination!", *The Reading Teacher*, 46 (1), 14-24.
- Harrison, M. και C. Stuart-Clark (1985). *Writing Poems*. Oxford: Oxford University Press.
- Opie, J. και P. Opie (1959). *The Lore and Language of School Children*. London: Open University Press.
- Twist, C. (1993). "Children and Poetry: ideas and approaches", *Primary Teaching Studies*, Autumn, 14-19.

Έβρεξε

Έβρεξε στη θάλασσα
μπλου μπλα μπλου μπλα μπλου
και μούσκεψε τα κύματα
κοκκίνα μου τσιμπλού.

Έβρεξε στην έρημο
μπλου μπλα μπλου μπλα μπλου
και σκόρπισε τον άνεμο,
πάπια μου τσιμπλού.

Έβρεξε και στην αυλή μας
μπλου μπλα μπλου μπλα μπλου
και φτερνίστη το σκυλί μας,
νεράϊδα μου τσιμπλού.
Βασίλης Ρώτας

Για πες αλεύρι

—Σύννεφο, για πες αλεύρι...
Η βροχούλα σε γυρεύει.
Ε βροχούλα, πες αλεύρι...
Το ρυάκι σε γυρεύει.
Ε ρυάκι, πες αλεύρι...
Το ποτάμι σε γυρεύει.
Ε ποτάμι, πες αλεύρι...
Η Κυμάτω σε γυρεύει.
Κυματούσα, πες αλεύρι...
Ο ουρανός αγνό σε θέλει,
σύννεφο για να σε κάνει,
και να γίνεις κεραστήρι
για της Γης το πανηγύρι.
Γ. Κρόκος

ΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΒΡΟΧΗΣ

Η Ανοιξιιάτικη βροχή

Δε σε φοβάμαι πια βροχή
Το πολύ-πολύ να μαδήσεις τ' άνθη της
αμυγδαλιάς
και να κάνεις τη γαργά στο χωριό
να μαζέψει γρήγορα την μπουγάδα της.

Δε σε φοβάμαι πια βροχή
Το πολύ-πολύ να τρέξω μόνος μου στο
πάγκο
και κουνώντας τα φύλλα των δέντρων
να κάνω ντους με τις σταγόνες σου.

Δε σε φοβάμαι πια βροχή
Το πολύ-πολύ να γεμίσεις ποτάμια τους
δρόμους
και να 'ρθω εγώ με την παρέα
να πλατσουρίσουμε στα λασπόνερα.

Δε σε φοβάμαι πια βροχή
Μη μου χτυπάς λοιπόν,
δε θα σ' ανοίξω.

Μάρω Λοϊζου

Παιχνίδι με τη λάσπη

Μες το χαντάκι το πλατί,
που τρέχουν τα λασπόνερα
και του σπιτιού τ'απόνερα,
Ο Κωνσταντής τσαλαβουτά
και μ' ένα φτυάρι που κρατά
παίζει και μαστορεύει!
Πηλός εδώ, πηλός εκεί,
φιλάχνει πουλιά και παρακαί
πιθάρι και λαγήνι
όλα στημένα στη σειρά

κι ο ήλιος για καμίνι!
 Όλο καμάρι ο Κωνσταντής
 τα χέρια του τινάζει,
 βάζει το σκούφο του στραβά
 και για το σπίτι του τραβά
 λίγο προτού βραδιάσει!

«Καλώς το μαστορόπουλο,
 πού 'γινε γουρουνόπουλο!»
 του λέει και τονε φιλά
 γελώντας η μητέρα.
 Πάνε τα ρούχα στ' άπλυτα
 κι ο Κώστας στην μπανιέρα!

Γιώργος Κυπριωτάκης

Ο ήλιος εστεκότανε στα σύννεφα
 χαμένος
 κρύωνε πάρα πολύ κι ήταν
 συναχωμένος
 γι' αυτό νωρίς εσκέφτηκε στη Δύση
 να πλαγιάσει
 μήπως την άλλη μέρα πια η γρίπη
 του περάσει
 του ΑΡΡΩΣΤΗΛΙΟΥ που 'τανε στα
 σύννεφα χαμένος
 Λιάνα Αρανίτου

Η βροχή

Έστησε χορό η βροχή
 κι οι γλυκές της τρύλιες
 τρυφερό νανούρισμα
 πίσω από τις γρίλιες.
 Μια μυτούλα κόλλησε
 στο θαμπό το τζάμι.
 Έξω ο δρόμος έγινε
 βρόμικο ποτάμι...

Δυο καρεκλοπόδαρα
 κάνουν μακροδούτι,
 μια σανίδα κυνηγά
 το κονσερβοκούτι.

Κι η Λενιώ μας έγινε
 μούσκεμα – τι τρέλα –
 από φόβο μη... βραχεί
 η καινούρια ομπρέλα!

Ντίνα Χατζηνικολάου

Τα χαράματα
 κορυδαλλός τραγουδά
 βαθιά στη βροχή.

Ήλιος, ήλιος και βροχή
 που παντρεύονται οι φτωχοί
 ήλιος, ήλιος και φεγγάρι
 που παντρεύονται οι γαιδάροι.

Βρέχει

Βρέχει, βρέχει και χιονίζει
 κι η γιαγιά μου κοσκινίζει,
 μια κουλούρα να μου κάμει
 νάχει απάνω της σουσάμι,
 να την πάω του τσαγκάρη
 να μου κάνει παπουτσάκια
 με τα κόκκινα γαζάκια,
 να πατώ στα πετραδάκια,
 να μαζεύω λουλουδάκια,
 να τα πάω στον μπαμπά,
 να μου δώσει αυτός χαλβά,
 να μου πάρει λουκουμάκια,
 τυλιγμένα στα χαρτάκια.

Τι έχασες δυστυχιμένη
 κι αφήνεις τα μάτια σου
 να βρέχονται και να πνίγονται
 σα να 'ταν νερολούλουδα
 μες τη βροχή;
 Μήπως γυρεύεις τη θάλασσα
 ή μήπως είσαι η γαλήνη της θάλασσας
 δυστυχιμένη;